

NJUJORK

Roman

EDVARD RADERFURD

Prevela
Aleksandra Čabraja

Laguna

SADRŽAJ

Mesečeva sonata	1
Sneg	24
Stara Engleska.	83
Elis Ajlend.	98
Empajer Stejt	206
Bruklin.	309
Tesnac Verazano	375
U mraku.	392
Porodaj	423
Igre stambenog odbora	455
Kule bliznakinje.	477
Epilog	504
Izjave zahvalnosti.	515
O autoru.	517

MESEČEVA SONATA

1871.

Ako je karijera Teodora Kelera znatno uznapredovala osam godina posle njegovog boravka na Koni Ajlendu, to je uglavnom bila posledica dve okolnosti. Prva je bila ta da je, krajem leta punog užasnih nemira, odlučio da ode da fotografiše poznu fazu Građanskog rata. Druga okolnost je pak bila pokroviteljstvo Frenka Mastera.

Pa ipak je sada, jednog toplog oktobarskog popodneva, na samom pragu najvažnije izložbe u svom životu, u veličanstvenoj galeriji u blizini Astor plejsa koju je Master za tu priliku zakupio, bio na ivici da se razbesni na svog zaštitnika.

„Sve ćete upropastiti!“, iznervirano je vikao na Mastera.

„Kažem ti“, odvratio je Master odlučno, „to se mora učiniti.“

Već su se jednom sukobili. Teodor se nije bunio kad mu je Master predložio da u izložbu uključe i Teodorov portret Lili de Šantal. Ali kada ga je njegov pokrovitelj upozorio da izbaci sliku madam Restel, Teodor je pobesneo.

„To je jedna od najboljih fotografija koje sam ikad napravio“, usprotivio se.

Portret madam Restel bio je pravo remek-delo. Teodor je otišao u njenu kuću, pronašao jednu ogromnu, kitnjastu fotelju i smestio je u nju, poput Kleopatre na tronu. S krupnim licem grubih crta, madam Restel je ratoborno gledala u kameru, zastrašujuća poput Minotaura. Kad bi se našli jedan pored drugog, njena slika zasenila bi čak i portret generala Granta.

„Teo“, reče mu Frenk Master, „ta žena je sad toliko ozloglašena da čak ne mogu da prodaju ni plac pored njene kuće – i to na Petoj aveniji! Niko ne želi tamo da stanuje. Ako na izložbi postaviš njen portret, nikad više nećeš dobiti nijednu narudžbinu.“ Čak se i Heti Master preko volje složila s tim. Kad je madam Restel otkrila da se neće naći na izložbi, razbesnela se.

Još je nešto u vezi s tom izložbom brinulo Mastera. Političke slike.

„Budi oprezan, Teo“, rekao mu je. „Ne želim da naškodiš sebi.“ Njegov savet je verovatno bio mudar, ali Teodor za to nije mario i odbio je da mu se pokori.

„Ja govorim istinu“, rekao je. „Tako rade umetnici.“

U tome je dobio neočekivanog saveznika. Heti Master. „Potpuno je u pravu“, kazala je ona svome mužu. „Trebalo da izloži sve fotografije koje želi. Osim, možda, madam Restel“, dodala je, pomalo preko volje.

Međutim, iznenadna poruka koju je tog dana dobio od Mastera, kada je čitava izložba bila već postavljena, razjarila je Teodora. Dolazak njegovog zaštitnika u galeriju da bi mu objasnio svoj stav, nimalo nije popravila stanje. Naprotiv.

„Razmisli malo“, uzviknu Frenk uzbuđeno. „Stavi ih sve troje zajedno na zid. Bosa Tvida s leve strane, Tomasa Nasta

s desna i onu fotografiju sudnice koju si snimio tačno ispod njih. Ili iznad, ako ti se tako više sviđa“, dodao je popustljivo.

„Ali to delo nije zanimljivo“, objašnjavao je Teodor. Među hiljadama fotografija u njegovoj kolekciji te tri su bile savršeno pristojne, ali ništa više od toga.

„Teodore“, reče Frenk Master strpljivo, kao da se obraća detetu, „Bos Tvid je danas uhapšen.“

Ako je Tamani hol umeo da izvlači novac iz grada Njujorka, moralo se priznati da je Bos Tvid usavršio prefinjenu umetnost „filovanja“ ugovora do dotad neslučenih razmera. Zapravo, nije radio ništa naročito komplikovano. Zajedno sa upravnikom parkova Svinijem, kontrolorom Konolijem i gradonačelnikom Oukijem Holom sačinio je krug, koji je dodeljivao gradske ugovore. Međutim, dok se u prošlosti na ugovor vredan deset hiljada dolara moglo dodati još hiljadu ili dve, ovaj krug, budući da je sve držao u svojim rukama, osetio je mogućnost da ode daleko dalje. Već više od jedne decenije suma na koju je glasio ugovor mogla se uvećavati pet, deset, čak i stotinu puta. Nosiocu ugovora se potom plaćalo, uz veliki dodatak, dok se ogromna preostala suma delila između članova tog kruga.

Njegov najveličanstveniji poduhvat bila je sudnica, iza Gradske većnice. Gradila se već deset godina, a završetak još nije bio na vidiku. Kad konačno bude završena, nije bilo sumnje da će biti jedna od najotmenijih zgrada u gradu – prava pravcata palata u prefinjenom neoklasičnom stilu. Međutim, krugu se nije žurilo da je završi, pošto je njeno veličanstveno arhitektonsko zdanje takođe bilo i izvor tečnog zlata. Svi su profitirali – barem brojni prijatelji kruga. Čak i skromne zanatlije koje su dobijale ugovore da rade na

toj građevini već se behu obogatile. Niko nije znao koliko se miliona slilo u tu jednu jedinu zgradu, ali jedno je bilo sasvim jasno. Sudnica je već koštala više od nedavno kupljene Aljaske.

Pa ipak, do pre dve godine niko iz štampe nije ozbiljno napadao članove kruga. Međutim, kad se konačno pojavio, napad je stigao s dve strane; rečima, iz *Njujork tajmsa*; i sjajnim karikaturama Tomasa Nasta u *Harpers vikliju*.

Bos Tvid više se plašio karikatura Tomasa Nasta. Njegovi građani možda i ne umeju da čitaju, rekao je, ali razumeju karikature. Čak je pokušao i da potkupi Nasta s pola miliona dolara. Međutim, nije mu uspelo. A sada je, konačno, Bos Tvid uhapšen.

Teodor nije bio naročito zadovoljan Tvidovim portretom koji je napravio pre nekoliko godina. Sa svojim visokim čelom i bradom mogao je da prođe kao bilo koji korpulentan političar, mada je svetlost koja mu je u studiju iskosa padala na lice naglasila izvesne crte nasilnosti i pohlepe. Daleko više je uživao slikajući Nasta. Bili su približno istih godina i obojica nemačkog porekla. Bistri karikaturista imao je neobično glatko, oblo lice, sa čupavim brkovima i upadljivom jarećom bradicom. Međutim, Teodor je smatrao da je vrlo dobro uspeo da prikaže mladićevu živahnu i ljubopitljivu prirodu.

Što se tiče fotografije sudnice, prikazivala je vrlo lepo zgradu u izgradnji, ali nije bila zanimljiva.

„To služi samo da privuče publicitet“, požalio se Masteru.

„Publicitet je dobar za posao“, odgovori mu Master.

„To znam. Ali zar ne vidite šta će se desiti? Ljudi će obraćati pažnju na Tvidove slike samo zato što je on danas u svim novinama, i neće primetiti istinski važna dela.“

„Najpre treba da se proslaviš“, rekao je njegov pokrovitelj. „Ostalo će doći samo od sebe.“

„Neću to da radim.“

„Teodore, zahtevam od tebe da to učiniš. Sva ostala dela koja želiš su tu. Obećavam ti da će ih ljudi videti.“ On zastade. „Meni će to mnogo značiti.“

Te reči behu izgovorene ljubazno, ali Teodoru nije pro-makla pretnja prikrivena u njima. Ako želi i u budućnosti da ima Masterovu podršku, novac koji mu je obezbedio za izložbu, mušterije koje mu je dovodio, onda su te tri fotografije morale da budu izložene. Uzdahnuo je. To je bila cena. Pitanje je, je li on spreman da je plati.

„Sad je četiri sata“, reče Master. „Vratiću se u šest, uoči otvaranja.“

„Razmisliću o tome“, reče Teodor.

„Molim te, razmisli.“

U narednih pola sata premišljao je šta da učini. Rado bi pošao u šetnju da napolju porazmisli o tome, ali nije mogao da izađe, jer je obećao još nekome da će tu sačekati. Nadao se da će taj neko uskoro doći.

Meri O'Donel nije trebalo mnogo vremena da došeta od Gramersi parka do galerije. Mogla je da dođe uveče s Masterovima – zaista, to joj je gospođa Master i predložila. Međutim, iako je znala da će i Grečen biti tu, Meri se ipak osećala nelagodno usred mnoštva pomodne publike. Mnogo joj je više prijalo da joj Teodor nasamo pokaže izložene slike. Uz Teodora se uvek se osećala prijatno.

Na kraju krajeva, bili su i ljubavnici.

To nije dugo trajalo. Posle nemira koji su izbili zbog regrutacije u leto šezdeset treće, bila je čvrsto odlučila da

neće odlaziti da ga vidi. Bila je svesna da, kada ju je zavodio na Koni Ajlendu, nije imao nikakve ozbiljne namere. To joj nije smetalo. A kada se vratila u grad, odmah je nastavila svoj nekadašnji život u domu Masterovih i posle nedelju dana čak zaključila da već počinje da ga zaboravlja.

I tako je zapravo tek iz hira, kako je govorila sebi, jedne subote početkom avgusta, kad je imala slobodan dan bez ikakvih drugih obaveza, slučajno zavirila u njegov studio u Ulici Baueri.

Kad se pojavila tamo, on je upravo završavao portret jednog mladića. Uljudno je pozdravivši, kao da je sledeća mušterija, zamolio ju je da sačeka u većoj prostoriji studija. Tamo je najpre sela na sofu a zatim ustala da pogleda knjige koje su tog dana stajale na stolu. Među njima nije bilo poezije, samo novine i staro izdanje *Slova srama* Natanijela Hotorna. Tu knjigu je već bila pročitala, te se sad zadovoljila čitanjem novina. Čula je kad je mladić otišao i kada je Teodor počeo da rasprema studio.

Zatim je ušao u drugu prostoriju i stajao tu smešeći se.

„Mislio sam da nećeš doći.“

„Bila sam u prolazu“, reče ona. „Palo mi je na pamet da svratim.“

„Ovo mi je danas bila poslednja mušterija. Hoćeš li da nešto pojedemo?“

„Ako hoćeš“, odgovori ona, ustajući.

Prišao joj je.

„Možemo kasnije da odemo u neki restoran“, kazao je. Zatim je počeo da je ljubi.

Njihova veza potrajala je tog i sledećeg meseca. Naravno, Meri je mogla da se viđa s njim samo u određeno vreme ali ju je iznenadilo kako su lako, uz malo domišljatosti, uspevali da se viđaju. Kad je imala slobodan dan, odlazili su u šetnju

ili ju je vodio na koncerte i u pozorište, ili pak na druga mesta za koja je smatrao da će joj se dopasti. Ponekad bi joj objašnjavao kako pravi fotografije, kako ih osmišljava i osvetljava, a ona je otkrila da poseduje izvestan prirodan dar za to, te je ubrzo mogla da odredi koje su mu slike najbolje, a ponekad i kako su snimljene.

Znala je da se on neće oženiti njome. Nije čak bila sigurna ni da to želi. Ali je znala da se zainteresovao za nju i da oseća nešto prema njoj.

Nisu ništa rekli Grečen.

Sredinom septembra kod nje je došao Šon. Zajedno su prošetali po Gramersi parku.

„Pa, šta se to dešava s Teodorom Kelerom?“, upitao ju je.

„Ne shvatam kako to misliš“, reče ona.

„Da, shvataš. Znam sve o tome, Meri.“

„Da li me ti to uhodiš, Šone? Imam skoro trideset godina. Zar nemaš pametnija posla?“

„Nije važno otkud znam. Ne želim da se bilo ko poigrava mojom sestrom.“

„Gospode bože, Šone, s koliko si se ti devojaka poigravao u životu?“

„One mi nisu bile sestre.“

„Pa, ovo je moja stvar, a ne tvoja.“

„Mogao bih da se pobrinem za njega, znaš.“

„Bože dragi, Šone, ne pomišljaj na tako nešto.“

„Voliš li ga?“

„Veoma je dobar prema meni.“

„Ako ostaneš trudna, mora se oženiti tobom, Meri. Ništa drugo ne bih dopustio.“

„Šone, ne želim da se mešaš u moj život. To je moja odluka koliko i njegova. Ako ćeš se tako ponašati, ne želim više da se viđam s tobom. Ozbiljno to mislim.“

Posle toga, Šon je nekoliko trenutaka ćutao.

„Ako ikad budeš u nevolji, Meri, obrati se meni“, reče on blago. „U mom domu uvek ima mesta i za tebe.“ Zastao je. „Moraš mi obećati samo jedno. Ne smeš nikad dati dete nekom drugom. Nikad. Ja ću ga odgajati, čije god bilo.“

„Ne smeš da diraš Teodora – on nije kriv. To mi moraš obećati.“

„Kako hoćeš.“

Tog oktobra, kad je Teodor odlučio da ode na ratište, mnogo je propatila. Ali mu nije dopustila da to primeti. Takođe je shvatila da je bolje da ode tada, pre nego što se toliko veže za njega da više ne bi mogla da podnese rastanak.

Samo nedelju dana pošto je otišao, posumnjala je da je trudna. U tom razdoblju neizvesnosti toliko je strahovala da je jedino mogla da se usredsredi na kućne poslove. Često su joj u glavi odzvanjale Šonove reči. Međutim, na njeno olakšanje, ta opasnost je prošla.

Teodor je odsustvovao mesecima, a pošto se vratio, uprkos tome što je bila u velikom iskušenju, odlučila je da ostanu samo prijatelji. Bog zna, mislila je, da će se sigurno spetljati s nekom drugom ženom, ako već i nije.

I tako su ostali prijatelji. Ona od tada nije imala drugog ljubavnika i nije sreća nikoga za koga bi poželela da se uda. Međutim, čuvala je svoju tajnu uspomenu i ponosila se njome.

Čak je bila u prilici i da mu pomogne. Kad joj je ispričao kako traži nekog pokrovitelja, Meri je otišla kod Frenka Mastera i zamolila ga da pogleda njegove fotografije. To je bilo pre pet godina, a Master mu je od tada bio velikodušan zaštitnik – naručivao je fotografije, obezbeđivao mu ugovore – činio sve čemu se jedan umetnik mogao nadati. A kad joj je rekao kako mu je potrebno da na otvaranje izložbe dođu

novinari, čak je nagovorila Šona da porazgovara s nekim novinarima koje je poznavao.

I tako ga je sada, zatekavši ga kako besno hoda tamo-amo, naterala da joj sve ispriča. Pošto je pogledala izložene radove i rekla mu da su sjajni, blago je napomenula: „Ako postaviš Bosa Tvida i Nasta tamo“ – pokazala je zid na kome je ostalo još praznog prostora – „to neće izgledati tako loše“.

„Pretpostavljam da si u pravu“, rekao je sumorno.

„Učini to, zbog mene“, kazala je.

Te večeri je na otvaranju izložbe bila prilična gužva. Naravno, svi su želeli da vide Tvidov i Nastov portret, ali se pokazalo da je Frenk Master bio u pravu, jer bi posetioci, pošto bi to učinili, obišli i ostale radove i zadržavali se pored najboljih.

Pošto je pozdravio sestru i uljudno popričao sa svima s kojima ga je Master upoznao, Teodor je bezmalo mogao da se opusti. Bezmalno, ali ne i sasvim. Jer je očekivao još nekoga. Jednog odista veoma važnog čoveka. Ako se pojavi.

Izveštač *Njujork tajmsa*. Šon O'Donel mu je obećao da će taj čovek doći, ali u sedam sati još ga nije bilo. Kao ni deset minuta kasnije. Tek koji minut pre pola osam Master mu je prišao i došapnuo: „Mislim da je to on.“

Horas Slim je bio ćutljiv čovek tridesetih godina, s tankim brčićima i tužnim očima. Uljudno je pozdravio Teodora, ali mada ništa nije odavao, nešto je u njegovom držanju nagoveštavalo da je tu samo zato što su ga poslali i da će, čim bude imao dovoljno materijala za kratak članak, otići.

Teodoru je trebalo više od toga. Ipak, primorao je sebe da ostane miran. Znao je da ne valja previše navaljivati; mogao se samo nadati najboljem. Međutim, kontaktirao je s novinarima i ranije, sa izvesnom umešnošću. I tako je,

poslovno klimnuvši glavom, rekao: „Pokazaću vam izložbu, gospodine Slime.“

Izložba je obuhvatala više prostorija i bila je tematski organizovana. Odlučio je da počne od portreta, ali ne odmah od Bosa Tvida. Na kraju krajeva, slikao je i neke veoma poznate ljude. Imena koja bi novinaru trebalo da budu zanimljiva.

„Ovo je predsednik Grant“, pokazao je. „A ovo general Šerman. I Fernando Vud.“ Slim je to prilježno zabeležio. Bilo je tu slika i nekih značajnih gradskih trgovaca s veličanstvenim arhitektonskim detaljima u pozadini, jedna operske diva i, naravno, Lili de Šantal. Kraj nje je Teodor zastao.

Od početka je prilično tačno nagađao zbog čega mu je Frenk Master predložio da slika Lili de Šantal, mada nije bio tako prokleta glup da ga to i pita. Te sumnje su potvrđene kada je, pre deset minuta, čuo jetku primedbu Heti Master: „Izgleda mnogo starija nego u prirodi.“ Slika je bila izvanredna, s pozorišnom pozadinom.

„Ovo sam snimio posle njenog prošlogodišnjeg resitala. Jeste li ga videli?“

„Ne mogu reći da jesam.“

„Bio je odličan – izuzetan društveni događaj. Možda bi ga vredelo pomenuti.“

Slim je pogledao i ostale portrete i zapisao još nekoliko imena. Bili su pažljivo odabrani da privuku nove mušterije. Tada su stigli do slika Bosa Tvida i Tomasa Nasta, i sudnice.

„U pravi čas“, reče gospodin Slim, hitro beležeći.

„Pretpostavljam“, kazao je Teodor. „Svi ih gledaju.“

„Biće to odličan uvod u članak“, reče Slim.

„Samo u slučaju da ne pišete isključivo o tome.“

„Želite li da mi pomenete još neke svoje modele?“, upita novinar tiho. „Nekog zanimljivog?“

Teodor mu uputi hitar pogled. Jesu li te tužne oči bolje upućene nego što odaju? Zna li Horas Slim za madam Restel?

„Svi moji klijenti su zanimljivi“, odvrati Teodor oprezno. Ali najbolje bi bilo da mu ispriča celu priču. „Ispričaću vam čija slika ovde nedostaje“, ponudi mu on. „Slika Abrahama Linkolna – prilikom Getisburškog govora.“

Kada je, krajem onog leta kada su izbili nemiri zbog regrutacije, odlučio da na izvesno vreme napusti Njujork i krene na bojište, znao je da postoji samo jedan razuman način da to uradi. Da radi za Metjua Brejdija. Brejdi je imao vladinu koncesiju. On je mogao da ga pošalje tamo i opremi posebnim kolima, pretvorenim u improvizovanu pokretnu mračnu komoru. I tako se novembra 1863. zajedno s još nekoliko fotografa Teodor obreo u Pensilvaniji, u Getisburgu, gde je upravo pripremano novo groblje za heroje pale u velikoj bici koja se odigrala u blizini pre svega nekoliko meseci.

Tada već gotovo nije bilo sumnje u to koliko je Bitka kod Getisburga bila važna. Na kraju krajeva, do jula 1863. obema stranama je možda već bilo dosta rata, ali je Konfederacija još uvek napadala. General Grant do tada nije uspeo da zauzme moćno konfederacijsko utvrđenje kod Viksburga, nizvodno na Misisipiju. I general Li i general Stounvol Džekson potukli su dvostruko jaču vojsku Unije kod reke Potomak i premda je Džekson tada nastradao, Li i njegova vojska Konfederacije probili su se kroz Merilend u Pensilvaniju, preteći kako Baltimoru, tako i glavnom gradu.

Međutim tada se, četvrtog jula, dogodila dvostruka pobjeda Unije. Viksburg je napokon pao pred Grantom, a Lijeva vojska je, prethodno pokazavši nenadmašnu hrabrost, potučena i odbijena kod Getisburga.

Sever je preuzeo inicijativu. Jug je bio otvoren za veliki napad.

Rat još uvek nije bio dobijen. Ni izdaleka. Na kraju krajeva, neredi u Njujorku bili su samo krajnji izraz veoma raširenog protivljenja ratu koje već beše zavladao u Uniji. Volja Severa bi se mogla slomiti. Jug bi se mogao pokazati kao istrajniji. Vlada u Vašingtonu je to vrlo dobro znala.

Stoga je posvećenje novog groblja kod Getisburga bilo veoma važno. Pripremala se velika ceremonija. Važna priča za novine. Značajan govor.

Taj govor su poverili glavnom upravniku Harvarda, najvećem govorniku tog vremena. Tek kasnije, možda iz uljudnosti, neko se setio da pozove i samog Linkolna. Zaista, kako se sećao Teodor, on i ostali fotografi nisu bili naročito sigurni da će se Linkoln uopšte pojaviti.

„Međutim, pojavio se“, priča je Teodor sada novinaru. „Skupila se brojna publika, znate, guverneri i meštani i mnogi drugi. Možda oko petnaest hiljada. Linkoln je, čini mi se, došao u pratnji državnog sekretara i Čejsa, ministra finansija. Zatim je zauzeo svoje mesto u publici, gde je mirno sedeo skinuvši, naravno, svoj visoki šešir, te smo ga jedva i primećivali. Ja sam ga ranije video kad je održao govor na Kuperovom institutu, dok je još bio obrijan, ali ga nikad pre toga nisam video s bradom. U svakom slučaju, bilo je muzike i koliko se sećam, održana je molitva. A tada je upravnik Harvarda ustao da govori.

„Pa, mogu vam reći, to je odista bio sjajan govor. Govorio je dosta dugo – dva i po sata – a kad je napokon stigao do veličanstvenog zaključka, pljesak je bio gromoglasan.

Potom je otepevan psalam. Tada je ustao Linkoln i svi smo ga odlično videli.

Znali smo da on neće dugo govoriti – veliki govor je već održan – te smo se ja i ostali fotografi prilično brzo pripremili. Međutim, vi svakako znate kako to izgleda.“

Nije bilo lako snimati fotografije u Građanskom ratu. Fotografije su se uvek snimale u stereoskopskom sistemu 3-D, što je značilo da su se dve ploče morale istovremeno ubacivati u dvostruku kameru, jedna s leve strane, jedna s desne. Staklene ploče morale su se brzo čistiti, premazivati kolodijem a zatim, dok su još vlažne, natapati srebro-nitratom pre nego što se ubace u kameru. Ekspozicija je mogla trajati samo nekoliko sekundi, ali potom su se staklene ploče morale što brže, još uvek vlažne, odneti u pokretnu mračnu komoru. Pored svih teškoća izazvanih time što su se ljudi za vreme ekspozicije kretali, čitav proces bio je tako tegoban da je snimanje fotografija na bojnopolju bilo gotovo neizvodljivo.

„Pa, dođavola, čuo sam prve reči njegovog govora – 'Pre osamdeset i sedam godina' – i počeo da pripremam svoje vlažne ploče. Završio sam taj posao pre ostalih fotografa, ubacio ploče u kameru i bio spreman da slikam, kad sam ga čuo kako kaže, '... ta vladavina naroda, narodna, i za narod, neće nestati s lica zemlje' I tada, upravo kad sam počeo da ga hvatam kamerom, začutao je. Zavladao je tišina. Tada je on pogledao u jednog od organizatora i nešto mu rekao. Činilo se da se izvinjava – delovao je pomalo obeshrabreno. Potom je seo. Svi su bili tako iznenađeni da su se jedva i setili da zaplješću. 'Zar je to bilo sve?', upitao je čovek pored mene, koji je tek ubacivao ploče u svoju kameru. 'Valjda jeste', odgovorih. 'Bože', rekao je, 'to je baš kratko trajalo.'

Naravno, taj govor je sada vrlo čuven, ali mogu vam reći da u to vreme nije naročito ushitio publiku.“

„Dakle, niste uspeli da napravite sliku Getisburškog govora?“, upita Horas Slim.

„Ni slučajno. Niti je to uradio bilo ko drugi, koliko ja znam. Jeste li ikad videli fotografiju tog čuvenog dana?“

„To je dobra priča“, reče novinar.

„Dođite da vam pokažem Divlji zapad“, reče Teodor.

Bila je to sjajna prilika. Odlazak u puste predele na zapadu s geometrima, po narudžbini vlade, da bi odatle dobili fotografije koje bi mogle privući doseljenike da tamo uzmu posede. Dobro je odradio taj posao. Raskošni, veličanstveni pejzaži; dobroćudna indijanska lica. Ljudi iz vlade su bili oduševljeni. Pažnju Frenka Mastera privukla je ljupka sličica male Indijanke, te je platio Teodoru lepu sumu da mu izradi kopiju.

Međutim, novinar se sada dosađivao. Teodoru je to bilo jasno. Brzo ga je poveo u najveću prostoriju.

„Dakle“, kazao je vedro, „ovde se nalaze slike koje su mi rekli da ne treba da izlažem.“

To su bile slike iz Građanskog rata.

Sada više niko nije hteo da sluša o Građanskom ratu. Dok je trajao, hteli su svi. Kad je tvrdoglavi Škot Aleksander Gardner snimio svoju sliku *Dom pobunjeničkog snajperiste*, postao je slavan. Pa ipak, kada je njegova zbirka, kao svetski klasik, objavljena samo godinu dana po završetku rata, nije se dobro prodavala.

Tu je bio i sam Brejdi. Mnogi ljudi su mislili da je on tvorca svih slika iz Građanskog rata. Na kraju krajeva, mnoge slike što su snimili fotografi koje je on unajmio nosile su

njegovo ime – zbog čega su se oni ponekad bunili. Pa ipak, moralo se priznati da je Brejdi prvi otišao na bojište. Na početku rata, kad je Konfederacija razbila vojsku Unije kod Bul Rana, Brejdi je bio na bojištu i samo pukom srećom izbegao smrt.

Brejdi nije bio kriv što mu je sve slabiji vid onemogućavao da sam pravi fotografije. Međutim, on je slao te mlade fotografe, opremao ih, nabavljao im pokretne mračne komore, i sve to iz sopstvenog džepa. A šta mu je sve to donelo, po završetku rata? Finansijsku propast.

„Ljudi ne žele da ih podsećaju na te užase“, kazao je Teodor. „Želeli su da ih zaborave istog časa čim se rat završio.“ Čuo je da je na Jugu agonija poraza bila tako teška da su čak i sami fotografi uništavali sopstvene radove.

„Pa zašto onda izlažete ova dela?“, pitao je Horas Slim.

„Iz istog razloga zbog kojeg vi pišete, rekao bih“, odgovori Teodor. „I fotograf i novinar imaju dužnost da beleže događaje: da ispričaju istinu i ne dozvole da ona padne u zaborav.“

„Pod užasima rata, podrazumevate – ubijanje?“

„Ne baš sasvim. Naravno, i to je bilo važno, gospodine Slime, ali drugi su to već zabeležili.“

„Kao Brejdi.“

„Upravo tako. Šezdeset druge godine, kad su počele najkrvavije bitke, Brejdi je poslao fotografe s generalom Grantom kad je ovaj krenuo u Tenesi. Oni su zabeležili pokolj kod Šiloha. Brejdijevi momci su bili u Virdžiniji tog leta, kad su Stounvol Džekson i general Li spasli Ričmond od uništenja. Bili su tamo i kad nam je Konfederacija uzvratila udarac u Kentakiju i bili su u Merilendu te jeseni, kad je Li odbijen kod Antietama. Sećate li se velike izložbe koju je upriličio Brejdi posle Antietama, kada je pokazao svetu kako izgleda bojno polje posle strašnog pokolja? Čudim se,

gospodine, da te fotografije nisu u potpunosti zaustavile rat.“ On odmahnu glavom. „Brejdi je poslao fotografije u sledećeg leta u Bitku kod Getisburga, ali ja, vidite, nisam bio među njima – postao sam Brejdijev fotograf tek nekoliko meseci posle toga. I zato je moj zadatak, možda, bio drugačiji. U svakom slučaju“, reče on, pokazujući fotografije na zidovima, „evo šta sam uradio.“

Novinar je pažljivo razgledao slike, a to je bilo upravo ono što je Teodor želeo. Prva fotografija koja ga je očigledno zainteresovala zvala se *Hadson River*. Ta slika, na kojoj se videla jedna njujorška ulica, delovala je prašnjavo i zrnasto. Nekoliko uglova dalje ulica se završavala, a iza nje se nazirao ogroman prazan prostor koji je očigledno predstavljao reku Hadson, mada se sama voda nije videla na slici.

„Neredi iz doba regrutacije?“

„Tako je. Treći dan. Sreda.“

„Zašto ste nazvali sliku *Hadson River*? Reka se jedva vidi.“

„Zato što se tako zove čovek sa slike.“

Na fotografiji se video samo jedan ljudski lik. Pocrneli leš koji je visio s drveta. Pocrneo zbog toga što je bio spaljen posle linčovanja. Spaljen gotovo do pepela.

„On se zvao Hadson River?“

„Da. Radio je u salunu kod Šona O'Donela.“

„Poznajem ga.“

„O'Donel ga je skrivao u podrumu. Nije čak ni znao da je Hadson izašao odatle. Pretpostavlja da se tamo napio ili da jednostavno više nije mogao da izdrži zatočeništvo – bio je zatvoren tri dana. Kakav god bio razlog, mladi Hadson River iskrao se napolje. Sigurno je odlutao ka Bateri parku i krenuo Vest sajdom. Tamo su ga uhvatili. Tog dana su pohvatali mnoge crnce. Obesili su ga na drvo i zapalili.“

Horas Slim je ćutke nastavio s razgledanjem.

„Ova je neobična“, primetio je, stojeći kraj druge fotografije. „Šta je to?“

„Tehnički eksperiment“, reče Teodor. „U to vreme bio sam s vojskom generala Granta. Kamera snima kroz uveličavajuće staklo postavljeno ispred objekta, tako da zapravo vidite uvećani objekat.“

„Shvatam. Ali šta je to?“

„Olovni metak. Zrno. Ali sam ga rasekao, da se bolje vidi njegova unutrašnja građa. Uočićete da on, umesto ispunjene unutrašnjosti, u sredini ima šupljinu. To je originalni izum Francuza po imenu Minije – zato ga zovu Minijev metak. Kao što znate, stara musketa glatke cevi nije bila precizna, sem s male udaljenosti. Međutim, metak ispaljen iz puške čija cev iznutra ima spiralne žlebove dobija rotaciju, te je s veće udaljenosti daleko smrtonosniji.“

„A šupljina u unutrašnjosti metka?“

„Pod pritiskom paljbe, otvoreno dno metka širi se ka spolja, čime se metak odupire o cev i tako hvata žleb. Ta mala šupljina usmrtila je hiljade ljudi.“

„Genijalno. Mislim, fotografija.“ Produžio je dalje. „A ove pohabane cipele?“

„Pokazao mi ih je general Grant – s gnušanjem. Inače, stigle su iz Njujorka. Pomislili biste da su bile potrebne godine da se do te mere raspadnu, međutim, bile su tek nedelju dana stare.“

„Shvatam. Loša roba.“

To je bio jedan od najvećih ratnih skandala. Profiteri, među kojima je bio nemali broj Njujorčana, dobili su ugovore za snabdevanje vojske i slali im lošu robu – uniforme koje su se raspadale i, što je bilo najgore od svega, čizme koje su izgledale kao da su napravljene od kože, ali su zapravo bile od presovanog kartona. Raspadale su se prilikom prve kiše.

„Ovo bi vas moglo zanimati“, primeti Teodor, vodeći novinara ka jednoj slici koja je prikazivala dva plakata. „Pokupio sam ih na različitim mestima, a zatim postavio jedan pored drugoga na zid.“ Na oba plakata reklamirale su se plate za priključenje vojsci Unije. „Sećate se kako je naša država nerado primala crnce u vojsku. Ali naravno, crnačke čete pokazale su se kao neke od najboljih jedinica Unije do kraja rata.“

Plakati su bili vrlo jasni. Belom regrutu nuđeno je trinaest dolara mesečno i dodatnih tri i po dolara, za odeću. Crnom regrutu nuđeno je deset dolara, i tri za odeću.

„Šta time hoćete da kažete?“, upita novinar. „Želite li da se ljudi zgranu?“

„Ne“, odgovori Teodor, „to je samo mala ironija. Podsećanje, ako vam se tako više sviđa. Rekao bih da je većina belih vojnika smatrala da je to pošteno – na kraju krajeva, porodicama belaca trebalo je više novca, pošto su bolje živeli.“

„Vaše slike se neće svima dopasti“, reče mu Slim.

„Znam. Zato su me dobri prijatelji savetovali da ne pokazujem ove radove. Ali ja sam im rekao – prijateljski, razume se – da idu dođavola. Beleška je beleška, gospodine Slime. Tako je za vas, kao novinara. A tako je i za mene. Ako ne prenosimo istinu onakvu kakvu je vidimo, nismo ništa uradili.“ Nasmešio se. „Dozvolite mi da vam pokažem jedan pejzaž.“

Bio je to jedini pejzaž u odeljku iz Građanskog rata – zapravo, tri pejzaža sastavljena tako da čine široku panoramu. Ispod njega je stajao naziv: *Marširajući kroz Džordžiju*.

„U jesen šezdeset četvrte godine vratio sam se u Njujork. Grant je tada bio zaustavljen u Virdžiniji, a rat tako nepopularan da je većina ljudi smatrala kako će Linkoln te godine izgubiti izbore i da će demokraci sklopiti mir s Jugom, te bi Konfederacija mogla bezmalo da proglaši pobjedu. Međutim,

tada je Šerman zauzeo Atlantu i sve se promenilo. Unija je opet bila u naletu, Linkoln će opet biti izabran, a Šerman će krenuti u svoj najveći marš od Altante ka moru. Jedan sjajan fotograf kojeg sam poznavao, po imenu Džordž Barnard, otišao je tamo da se pridruži generalu Šermanu, a ja sam pošao s njim. Tako je nastala i ova slika.“

„*Marširajući kroz Džordžiju*“, primeti Horas Slim. „Lepa pesma.“

„Da. Zna li ko je mrzi? Sam Šerman. Ne podnosi je.“

„Sviraju je kad god se on pojavi.“

„Znam.“ Teodor odmahnu glavom. „Setite se reči te pesme, gospodine.“ Tiho je zapevao: „Ura, ura, donosimo slavlje i pobjedu! Ura, ura, zastava naša nosi slobodu!“ Pogledao je u novinara. „Zvuči veselo, zar ne? Zbog toga smo je mi, koji smo bili tamo, toliko prezirali.“

„Pa, robovi su vam se sigurno radovali, zar ne?“

„Da – ’Tamnoputi kliču čuvši pesmu radosnu’, glase reči pesme. Robovi su pozdravljali Šermana kao oslobodioca, to je istina. I mada ga oni nisu toliko zanimali kad je krenuo u svoj pohod, vremenom je prihvatio njihovu borbu i dosta učinio za njih. Ali obratite pažnju i na naredne stihove – ’Kako su ćurke ključale zrnevlje naše; kako slatki krompiri iz zemlje iskljaše’.“

„Pesnička sloboda.“

„Gluposti, gospodine. Svakako, uzimali smo sve što smo mogli s te zemlje. Pljačkali smo je. A sve što bi posle toga ostalo uništavali smo. To je činjeno namerno, i surovo, a u kakvim razmerama, teško je poverovati ako to niste videli svojim očima.* To je bila Šermanova namera. Smatrao je da

* Šermanov marš kroz Džordžiju ostao je upamćen u Sjedinjenim Državama koliko po vojnom značaju koji je u to vreme imao, toliko i po nečuvenoj svireposti koja ga je obeležila. (Prim. prev.)

je to neophodno. 'Na teži način', govorio je. Ne kažem da nije bio u pravu. Ali uveravam vas da na toj zemlji nije bilo radosti. Uništili smo sva imanja, spalili sva polja i voćnjake, da bi Južnjaci pomrli od gladi." Začutao je. „Možete li mi navesti reči pesme koje to potvrđuju?“

„Slobode i njene svite krčili smo put; šezdeset milja širok, tri stotine do mora dug.“

„Tako je. Široki pojas razorene pustoši, sablasno zgarište. Potpuno uništenje. Šezdeset milja široko, gospodine, i tri stotine milja dugačko. To smo uradili na Jugu. Ne verujem da je ikad išta gore učinjeno u istoriji ratovanja.“ Začutao je. „A neka prokleta jadna budala od toga je ispevala pesmicu.“ Pokazao je pejzaž. „Evo kako je to izgledalo.“

Slika je prikazivala pejzaž koji je zaista bio vrlo širok. Videlo se zemljište miljama unaokolo, a pogled se protezao sve do dalekog horizonta. U prvom planu bili su spaljeni ostaci nekog imanja. A svuda okolo, dokle god je pogled sezao, širila se prazna, spaljena pustoš.

Preostala im je još samo jedna prostorija. Ona je bila nešto manja, a slike u njoj nisu bile tematski poređane. Prva koja je novinaru zapala za oko bila je Teodorova fotografija crnca koji hoda po železničkim šinama pored blistave reke.

„Ovo mi se dopada“, rekao je.

„Ah.“ Teodor se iskreno obradovao. „To je jedna od ranih slika, ali se još uvek njome ponosim.“

Bilo je tu i nekih manjih studija rođaka i prijatelja, među kojima i izuzetan portret njegovog rođaka Hansa, graditelja klavira, kako sedi za klavijaturu dok mu prefinjene crte lica obasjava blaga svetlost što dopire s nevidljivog prozora.

Na jednom zidu visile su tri slike Nijagarinih vodopada, koje je naručio Frenk Master. Bile su zaista veličanstvene. Duga ekspozicija istakla je složenost raskošnih oblaka kapi

vode što su s raspršivale nad tlom, dok je blistavo vedro nebo čitav prizor činilo gotovo nezemaljskim, poput slike na platnu.

„Hmm“, reče Horas Slim. „Ovo ste odlično uradili.“

Teodor se nasmeši. „Pomažu mi da platim račune, gospodine Slime. Inače, tehnički su zbilja sjajne.“

Bilo je tu i nekoliko njujorških pejzaža, među kojima i slika rezervoara na Petoj aveniji. Nju je naručila Heti Master.

Tako je, otprilike, izgledala izložba. Osim jedne male, prilično mračne slike u uglu. Horas Slim joj priđe i na trenutak je pogleda. Fotografija je nosila naslov: *Mesečeva sonata*.

Trebalo mu je nekoliko trenutaka da shvati šta ona prikazuje. Ta slika je zahtevala veoma dugu ekspoziciju, jer je snimana pri svetlosti punog meseca. Nazirala se linija rova i stražar što stoji u blizini topa čija se duga cev blago presijava na mesečini. U okolini su se videli šatori i malo, slomljeno stablo.

„Građanski rat?“

„Da. Ali nekako mi se ta slika nije uklapala u onu prostoriju. Pretpostavljam da je malo ličnija. Možda ću je i skloniti.“

Novinar tužnih očiju klimnu glavom, zatvori svoju beležnicu i spremi je u džep.

„Pa, pretpostavljam da sam obavio posao.“

„Hvala vam. Javićete mi se?“

„Da. Ne znam kada će to biti – to zavisi od urednika – ali imam sve što mi je potrebno.“

Zajedno su krenuli ka izlazu.

„Pitam tek iz radoznalosti, ne zbog članka, kakva je priča o maloj tamnoj slici?“

Teodor malo počuta.

„Pa, bila je to noć uoči bitke. U Virdžiniji. Naši vojnici Unije bili su u svojim rovovima, vojnici Konfederacije u svojim, a od jednih do drugih se moglo bezmalo dobaciti nekoliko puta kamenom. Vladao je potpuni muk. Kako ste videli, noć je bila obasjana mesečinom. Pretpostavljam da je u tim rovovima bilo ljudi svih uzrasta. Muškaraca u zrelim godinama. I mnogo onih koji su bili bezmalo još dečaci. Naravno, u logoru je bilo i žena. Supruga, i drugih.

Pretpostavljao sam da će svi uskoro zaspati. Međutim, tada je, u rovovima Konfederacije, neko zapevao 'Diksi'.* Ubrzo su mu se pridružili i ostali. I tako su nam neko vreme pevali 'Diksi', a zatim su začutili.

Naravno, naši momci nisu dozvolili da ostane na tome. Zato je jedna grupa zapevala 'John Brown's Body'.** Začas su svi u rovu prihvatili pesmu. Moram da kažem da su odlično pevali.

Kada su završili, opet je nastala tišina. Tada smo iz rova Konfederacije začuli jedan jedini glas. Po zvuku se moglo zaključiti da pripada nekom mlađem čoveku. Počeo je da peva psalam. Dvadeset i treći. To nikada neću zaboraviti.

Kao što znate, na Jugu, gde se u crkvama peva po uprošćenim notnim zapisima, vernici su veoma dobro uvežbani u pevanju psalama. I tako su se opet svi vrlo brzo pridružili. Pevali su tiho. Slatkim i prigušenim glasovima. Možda je

* Pesma „Dixie“, poznata u više verzija, takođe i pod naslovima „I Wish I Was in Dixie“, „Dixie's Land“ i drugim, jeste popularna američka pesma iz devetnaestog veka i nezvanična himna vojske Konfederacije, zahvaljujući kojoj je izraz „Diksi“ postao sinonim za južnjačke američke države. (Prim. prev.)

** Pesma „John Brown's Body“, poznata i pod naslovom „John Brown's Song“ jeste američka pesma posvećena čuvenom abolicionističkom vođi Džonu Braunu. Bila je popularna među vojnicima Unije u Građanskom ratu. (Prim. prev.)

to bilo i zbog mesečine, ali moram da kažem da je to bio najlepší zvuk koji sam ikad čuo.

Međutim, zaboravio sam da su i mnogi naši momci odlično pevali psalme. Kada svakodnevno u logoru slušate prostakluke, lako zaboravljate na to; ali tako je. Na moje iznenađenje, naši vojnici su zapevali zajedno s njima. Ubrzo su, iz svih rovova, dve vojske pevale zajedno, na trenutak zaboravljajući na okolnosti u kojima se nalaze, kao da su braća, jedna jedinstvena pastva pod mesečinom. Zatim su otpevali još jedan psalam, pa onda opet dvadeset i treći. Posle toga zavladała je tišina, koja je potrajala cele noći.

Tada sam snimio tu fotografiju.

Sledećeg jutra došlo je do bitke. Još pre podneva, žao mi je što moram to da kažem, gospodine Slime, većina vojnika iz oba logora je izginula. Poubijali su jedni druge. Izginuli su, gospodine, gotovo svi do poslednjeg.“

Teodor Keler je iznenada začutao. Narednih nekoliko minuta nije bio u stanju da govori.